

Johana Castilla & Christer Pursiainen

A kibertér hatása a civil társadalomra

A végső játékváltoztató vagy sem?

Közhelynek számít, hogy a digitalizáció, vagy tágabb értelemben a kibertér, mint az emberi tevékenység új színterének megjelenése mélyrehatóan befolyásolta az egyének, közösségek és társadalmak életét. Ez a cikk a kibertérnek a demokratikus társadalom egy részére, a civil társadalomra gyakorolt hatásait vizsgálja. Ha feltételezzük, hogy társadalmi szinten változást okoz, akkor logikusan elvárható, hogy a civil társadalmak jellemzőiben, és ezen keresztül általában a társadalom és az állam viszonyában is azonosítani lehessen valamiféle változásokat.

Hogyan értelmezzük a kibertérbeli fejleményeket a civil társadalommal kapcsolatban? Egy nagyon egyszerű elemzési keretet használunk a kérdés megválaszolásához. Először is, a civil társadalom jelentését és szerepét tárgyaló elméleti irodalom széles skálájára támaszkodunk, négy különböző, de némileg átfedő kategóriát különböztetve meg. Másodsor, ezt a normatív-tipológiai vitát kombináljuk azzal a gyakran idézett gondolattal, hogy a társadalmak folyamatban lévő digitalizációja számos érdekelt fél számára magában hordoz előnyöket és lehetőségeket, valamint hátrányokat és kockázatokat (pl. WEF, 2016).

A tét tehát az, hogy a kibertér milyen civil társadalmat erősít, és fordítva, milyen civil társadalmat korlátoz. Azáltal, hogy az elemzési keretet Norvégiára (és különösen Észak-Norvégiára) összpontosítjuk, amely a világ egyik legdigitalizáltabb országa, erős és élénk civil társadalommal, az elemzés néhány szemléltető adattal gazdagodik. Ugyanakkor vitathatatlanul bármely társadalomra alkalmazható és testre szabható.

Ezt a cikket feltáró tanulmánynak kell tekinteni, amely az elemzési keretet teszteli, míg később egy kvantitatívabb, nagy N-tanulmány következik. A jelenlegi tanulmány adatai három forrásból származnak. Először is, 2018 elején félig strukturált mélyinterjúkat készítettünk öt nem kormányzati szervezetnél (NGO) az emberi jogok, a gyermekek jogai és védelme, a humanitárius segítségnyújtás, valamint a környezetvédelem és az érdekérvényesítés területén. A legtöbb esetben a fő interjúalanyok a szervezet országos vagy helyi kirendeltségének vezetői voltak. Másodsor, hogy megerősítsük néhány fő megfigyelésünket, 2019 elején egy kis léptékű, strukturált online felmérést végeztünk valamivel több mint egy tucat civil szervezet körében. A megkérdezett és megkérdezett civil szervezeteket bizonyítottan magas szintű tevékenységük és ismertségük alapján választottuk ki. A szervezetek többségének kérésére ebben a cikkben az anonimitás elvét követjük. Harmadsor, nagy hasznát vettük egy másodkézből származó adatforrásnak, nevezetesen a norvég civil társadalomról meglévő - és valóban meglehetősen bővelkedő - kutatásoknak, amelyeket gondosan átnéztünk és a mi keretrendszerünknek megfelelően átszerkesztettünk. Más országokból származó példákra is hivatkozunk, hogy megvilágítsuk az általános összefüggéseket.

Előzetes következtetésünk az - némileg meglepő módon ellentétben a digitalizáció/kibertér, mint a végső változást hozó tényező általános lelkesedésével -, hogy bár bizonyos civil tevékenységek kibertérbe való áthelyezése hozzájárult a norvég civil társadalom jellemzőinek néhány látszólag jelentős változásához, ez inkább alapvető instrumentális tulajdonságok (például a kommunikáció módja), mintsem belső és strukturális átalakulás kérdése. Ez a következtetés összhangban látszik lenni néhány korábbi empirikus kutatással, amelyek szerint a webes technológiák hatásai "nem determinisztikusak", ha a civil társadalmakról van szó (Eimhjellen, 2019, 137., 150. o.).

A civil társadalom értelmezése

A civil társadalom a társadalom és az állam közötti kapcsolatok egyik fő összetevőjének tekinthető, és ezek a kapcsolatok viszont úgy értelmezhetők, mint a társadalmi-politikai rendszer meghatározásának fő összetevője minden (poszt)modern társadalomban.

állam. Ha tehát azt állítjuk, hogy a kibertér megjelenése konstitutív a civil társadalom természetét illetően, akkor ez azt jelenti, hogy a kibertér pusztán technológiai megértésétől a demokratikus politika és az emancipáció sokkal mélyebb kérdései felé kell elmozdulnunk.

A civil társadalom jellege, szerepe és értéke többféleképpen értelmezhető. Ez a vita mélyen gyökerezik a 19.th és 20.th század társadalmi és tudományos vitáiban. Egyértelmű konszenzus azonban nem látszik, és a szóban forgó kérdések a különböző felfogások valóságos csataterét jelentik.

A civil társadalom négy típusa

A civil társadalomnak az államhoz való kettős viszonyát gyakran használják fő meghatározó elemként. Erényét abban lehet látni, hogy képes szervezett ellensúlyként fellépni az állammal szemben, ugyanakkor a civil egyesülésnek a demokratikus államra gyakorolt pozitív hatásait is fel lehet tételezni (Foley és Edwards, 1996; Patomäki és Pursiainen, 1999). Mindenesetre a civil társadalom nem egy egységes eszmei és cselekvési tér. A "fekete doboz" megnyitása érdekében a kérdést leegyszerűsítettük azzal, hogy a civil társadalomról alkotott felfogásokat négy kategóriára osztottuk.

A politikai civil társadalom. Egyes teoretikusok, akik olyan tekintélyek tanításaira nyúlnak vissza, mint John Locke, és újabban Joseph Schumpeter, az eljárási demokráciát vagy a klasszikus liberális értékeket hangsúlyozzák. A fő hangsúly a választásokkal leváltható, versengő eliteken van, míg a választások közötti politika az elit alkudozására korlátozódhat (lásd Schumpeter, 1976; Held, 1996, 157-198. o.). Ebben a demokráciafelfogásban nincs szükség politikai civil társadalomra a választásokon kívüli széles körű részvétel vagy a tiszta pártpolitika szempontjából. A civil társadalom tehát főként a piac magán szereplőiből áll, akiket az jellemez, hogy az állam kényszereitől való szabadságra törekszenek. Bár nem szó szerint erre a locke-i-schumpeteri hagyományra támaszkodnak, azok, akik viszont a civil társadalmat a "harmadik szektor" fogalmával tárgyalják (pl. Hull et al., 2011; Smith és Lipsky, 1993), mégis ebbe az apolitikus kategóriába sorolhatók, mivel a hangsúlyt inkább a szociális szektorbeli civil társadalomra, mint a politikai részvételre helyezik. Más apolitikus szervezetek, mint például a hobbiszervezetek (pl. sportklubok) szintén ebbe a kategóriába sorolhatók. A harmadik szektor iskolája gyakran a civil társadalom értékét a magánpiac és az állam közötti szerepében látja, innen ered a neve. A civil társadalomnak tehát azokat a társadalmi feladatokat és funkciókat kell ellátnia, amelyekkel sem a piac, sem az állam nem képes, vagy nem akar foglalkozni. Ez egy erősen (neo)liberalizált államot feltételez, ahol az állami jóléti funkciókat nagymértékben háttérbe szorítják. Mint ilyen, ez a fajta civil társadalom jól megfér egymás mellett az államon belül, mint hasznos erő, amely nem támadja az államot.

Politikai civil társadalom. A civil társadalom teoretikusainak második kategóriája, azok, akik John Stuart Mill (1993) klasszikus eszméire és John Rawls (1973) újabb munkáira alapoznak, hajlamosak hangsúlyozni a demokrácia részvételi modelljeinek szükségességét, a méltányosságra és az igazságosságra helyezve a hangsúlyt. A politikai civil társadalom öncélú, a demokráciát a gyakorlatban garantáló cél. Ha nincs széles körű részvétel, nemcsak a választásokon és a politikai pártok formájában, hanem a döntéshozatal ellenőrző és befolyásolni képes politikai egyesületek formájában is, akkor a kiváltságok és a hatalom koncentrációja de facto fokozódik, ami igazságtalan, nem demokratikus társadalomhoz vezet. Ebben az értelemben a politikai civil társadalom bizonyos mértékig mindig az *állam ellen van*. A radikálisabb civil társadalom teoretikusok messze túlmutatnak a nyugati demokrácia főáramú felfogásán. Egyesek olyan posztdemokratikus társadalmat képzelnek el, amely informális, nem bürokratikus, dinamikus és nyitott közösségeken alapul, ahol a politikát nem a hatalom és a manipuláció technológiájának tekintik, hanem az értelmes élet keresésének és megvalósításának egyik módjának - alulról jövő politikának vagy akár "antipolitikai politikának" (Havel, 1988; vö. Brannan, 2003).

Transznacionális civil társadalom. Harmadik kategóriaként azokat az elméletalkotókat soroljuk ide, akik még tovább mennek a politikai részvételre vonatkozó követeléseikben, és a globális nyilvános tér és a transznacionális civil társadalom eszméit hirdetik. Az államhoz való viszonyát tekintve a transznacionális civil társadalom eredendően *túlmutat az államon*. A nemzeti határok meghaladásával az állami szuverenitás és a hagyományos nemzetközi hierarchiák erodálódnak, helyet adva egy kozmopolitább demokratikus rendnek (Peterson, 1992; Lipschutz, 1992). Közben

Tervezet
1.4.2019

az államok szuverenitása nem tűnik el, a nemzeti határok egyre inkább

nyitottak, ami nagyobb teret ad a transznacionális civil társadalmi tevékenységeknek, amelyek előmozdíthatják az átalakító és mozgósító eszméket, és nyomást gyakorolhatnak az államhatalomra és a nemzetközi rendszerre (Keck és Siikkink, 1998, 217. o.). A globális kormányzáshoz valóban szükség van egy olyan erőre, amely áthidalja a globális problémamegoldás kínálata és igénye közötti szakadékot (Florini, 2012). Mások azonban azzal érvelnek, hogy nincs egyetlen és egységes transznacionális vagy globális civil társadalom. Maga a globális civil társadalom a politikai harc és a társadalmi konfrontáció terepe, ahol különféle ideológiák és normatív projektek küzdenek - néha szó szerint - egymással versengő társadalomképükért. A kapitalista világrend társadalmi ellentmondásai a globális civil társadalom szintjén is tükröződnek. A globális civil társadalom nem feltétlenül csak legyőzi a hagyományos államhatárokat, sőt, bizonyos esetekben akár meg is erősítheti azokat, például a nacionalizmus globális növekedése formájában (pl. Colas, 2005).

Polgárok nélküli civil társadalom. Létezik azonban a civil társadalomnak egy negyedik felfogása is, vagy inkább egyfajta mutációja vagy "hasonmása" (Bob, 2011), nevezetesen a nem civil civil társadalom. Az autonóm civil társadalom fogalmának kritikusai rámutattak arra, hogy a civil társadalmat a szabadság ideális szférájaként romantikázták (Fine és Rai, 1997, 2. o.; Whitehead, 1997). Pedig a civil társadalomba tartozhatnak olyan politikai mozgalmak vagy politikai hatású nem politikai csoportosulások, amelyek a politikai közösség integrációja ellen dolgoznak, és ehelyett a demokratikus politika és struktúrák megbontására összpontosítanak. Ez vonatkozhat például rasszista, idegengyűlölő és dzsihadista csoportokra, vagy magában foglalhat olyan bűnözői elemeket, mint a rosszindulatú hackerek, a szervezett bűnözés, a maffia és a terrorizmus. Ez szorosan összefügg a társadalmi tőke hiányával. Ha a polgári közösséget olyan tulajdonságok határozzák meg, mint a magas szintű együttműködés, bizalom, polgári elkötelezettség és kollektív jólét, akkor a nem polgári közösséget a dezertálás, bizalmatlanság, kibújás, kizsákmányolás, elszigetelődés, rendezetlenség és stagnálás jellemzi (Putnam, 1993, 176. o.). A nem-polgári civil társadalom nem feltétlenül kérdőjelezi meg az államfelfogást mint olyat. Korrupt és nem demokratikus államokban akár az állam legjobb szövetségese is lehet, és élvezheti annak védelmét. Ugyanakkor kihasználja a globalizációt, hogy elkerülje az állami ellenőrzést. A demokratikus társadalmakban ez a fajta civil társadalom, mivel természeténél fogva törvényen kívüli, talán leginkább az *államon kívülinek* nevezhető.

Az elemzés kerete

Míg a civil társadalom fent említett négy felfogása többnyire ellentétes egymással, néhány átfedés mellett mindegyiknek az elemei egyszerre léteznek a társadalmakban. A gyakorlatban ezek különböző arányban egyfajta keveréket alkotnak, amely hatással van a társadalom és az állam viszonyára, illetve a mindenkor politikai rendszerekre, és alkotja azokat.

Bár a társadalmak kialakulását mindig több ok-okozati tényező befolyásolja, mi különösen a kibertérrel kapcsolatos jelenségekre összpontosítunk. Így a fenti vitából a következő, az 1. táblázatban bemutatott elemzési keret rajzolódik ki.

[megközelítőleg ITT] 1. táblázat: Civil társadalmak és a kibertér - elemzési keretrendszer

Az 1. táblázatban vázolt keretet követve kategorizáljuk adatainkat és érveinket, és a cikk végén található 2. táblázatban foglaljuk össze a megállapításokat.

A kibertér és annak hatásai

Melyek azok a mechanizmusok, amelyeket a kibertér megjelenése okoz, és amelyek elősegítik vagy korlátozzák a civil társadalom bizonyos fejlődését? Milyen empirikus bizonyítékokat tudunk gyűjteni a fejlemények azonosítására?

A kibertér átalakító ereje?

A kibertér kifejezést állítólag William Gibson alkotta meg 1984-ben megjelent *Neuromancer* című díjnyertes sci-fi regényében, amelyben a kibertér egy "mátrixnak" nevezett virtuális valóság adattere. Azóta a kifejezést különböző kontextusokban különbözőképpen használják. Míg Gibson mátrixa és a valóság összefonódott, a későbbi meghatározások gyakran inkább technológiai jellegűek, és megfelelően hiányolják az online és a valós világ közötti kapcsolatot, illetve ezek egy valósággá való összeolvadását. Így például a Merriam-Webster a cyberspace-t a számítógépes hálózatok, különösen az internet online világaként határozza meg. Más meghatározások további, a kibertérhez tartozó elemeket részletezhetnek, mint például az intranet, a közösségi média, a virtuális valóság és így tovább.

A mi definíciónkban elismerjük a kibertér fent említett *technológiai* dimenzióját, de két további, a szakirodalomban fellelhető dimenzióval egészítjük ki. A második a kibertérnek mint *a társadalmi interakciók médiumának a szerepe*. A valós életkörülmények meghatározzák a kibertér fejlődését és tartalmát is, ez utóbbi egyfajta emberi kiterjesztésként (McLuhan, 1964) vagy kollektív intelligenciaként (Lévy, 1999) működik. Az irodalom e műfaja gyakran úgy látja, hogy a kibertérben megvan a lehetőség a társadalmak társadalmi és politikai hierarchiáktól való felszabadítására, legalábbis a virtuális valóságban. A harmadik dimenzió, az érem másik oldala az, ami Dodge és Kitchin (2001, 13. o.) szerint a kibertér valódi jelentősége, nevezetesen a *transzformatív ereje*. A kibertér elősegíti az "átstrukturálódási folyamatot, amely radikálisan megváltoztatja a társadalmi, kulturális, politikai, intézményi és gazdasági életet". Gerbaudo (2012) hasonlóképpen azt állítja, hogy a kibertér nem válik el a fizikai valóságtól. A legegyszerűbben fogalmazva, számos valós társadalmi mozgalom a kibertérben szerveződik, és mégis tényleges hatást gyakorol. Ennél ambiciózusabban Reardon és Choucri (2012) megjegyzi, hogy az aktivista csoportok kibertérben végzett munkája képes a világpolitika átformálására, a nemzetközi béke és a demokratikus normák előmozdítására.

A kibertér e három dimenziója (technológia, virtuális társadalmi interakció és átalakító erő) összefonódik. Miközben ezek együttesen alkotják általános kiberbiztonsági definíciónkat, a jelenlegi kutatási probléma mindenekelőtt arra késztet bennünket, hogy a kibertér *átalakító* erejének szintjét és jellegét vizsgáljuk a különböző civil társadalmi modellek és azok relatív ereje tekintetében.

Norvég civil társadalom

A különböző forrásokból és nyilvántartásokból (Brønnøysundregistrene, 2019; Association of NGOs in Norway, n.d.) származó legfrissebb információkat összesítve és a különböző meghatározásoktól függően a mintegy 5,3 millió lakosú Norvégiában az önkéntes szektor legalább 50 000, egyes nyilvántartásokban pedig több mint 100 000 szervezetből áll. A többségük helyi székhelyű, nem foglalkoztat alkalmazottakat és nagyon szerény pénzügyi eszközökkel rendelkezik. A finanszírozás fő forrása, csaknem kétharmada tagdíjából és értékesítésből áll, talán egyharmada a központi és helyi hatóságoktól, a többi pedig magánadományozóktól származik. 2018-ban a lakosság mintegy 70%-a jelezte tagságát egy vagy több szervezetben, és évente csaknem ugyanennyien vesznek részt ténylegesen a tevékenységekben.

Kisebb léptékű interjúink és online felmérésünk feltárt néhány általános és meglehetősen egyértelmű tendenciát (bár a kis minta miatt kezdetben bizonytalanok voltak), amelyek alapvetően függetlenek a nem kormányzati szervezet típusától. Gyakorlatilag minden válaszadó egyetértett azzal, hogy a kibertérrel/digitalizációval kapcsolatos technológia megjelenése (beleértve az internetet, a közösségi médiát stb.) "jelentősen" befolyásolta a szervezetet. A leginkább érintett tevékenységek a belső kommunikáció, koordináció és együttműködés, valamint a külső kommunikáció és a nyilvánossággal való interakció voltak. Ezeket olyan területek követték, mint a tagtoborzás, mindenféle további kommunikáció (pl. a hatóságokkal) és az adománygyűjtés. Egyetlen szervezet sem számolt be arról, hogy alapvető céljaira, érdekeire és prioritásaira jelentős hatást gyakorolt volna a kibertér megjelenése, bár néhányan mérsékelt hatást véltek felfedezni. Ezzel szemben úgy tűnt, hogy a kibertér meglehetősen hangsúlyos szerepet játszott a szervezeti kultúrák és normák befolyásolásában. A szervezetek túlnyomó többsége pozitívnak látta ezeket a hatásokat, és egyikük sem látta teljesen negatívan.

Megfigyeléseink annyiban támasztják alá a korábbi elképzeléseket, hogy a folyamatban lévő digitalizációs folyamatok különösen a "kommunikációs struktúrákat" befolyásolják, ami kihatással lesz arra, "hogyan mozgósítják a polgárokat és hogyan működnek a szervezetek a társadalomban" (Enjolras & Strømsnes, 2018, 3. o.).

Annak érdekében, hogy ezeket az általános megjegyzéseket alaposabban megvizsgáljuk, most a keretrendszerünket felhasználjuk arra, hogy megvitassuk a kibertérnek a civil társadalom különböző kategóriáira gyakorolt hatásait.

A politikai civil társadalom

Az apolitikus civil társadalom magában foglalja a demokrácia választási modelljének megértését, amely a kollektív politikai cselekvés szükségessége helyett olyan kérdéseket hangsúlyoz, mint a tulajdonjogok, a vállalkozói szellem és az individualizmus. A vállalkozói szellem és az individualizmus a civil társadalom helyettesítőinek tekinthetők, amelyek segítenek olyan egyéni vagy csoportidentitások kialakításában, amelyek nem kapcsolódnak túl szorosan az állami identitáshoz. Bár a harmadik szektor fogalma kollektív cselekvést feltételez, ebben az összefüggésben úgy tekintünk rá, mint ami a civil társadalom egy olyan felfogását foglalja magában, amely többnyire apolitikus, és az állam és a magánszektor között működő társadalmi szervezetekre helyezi a hangsúlyt.

Fokozó hatások. A kibertér új utakat nyitott mind a vállalkozói szellem, mind az individualizmus számára az önmegvalósítás szempontjából, ami többszörös közvetlen hatással van az új termékekre és szolgáltatásokra, és így az induló vállalkozásokra (Kiškis, 2013). Ez a tendencia potenciálisan áttöri a meglévő társadalmi-gazdasági (osztály)határokat, és ezáltal közvetve tágabb értelemben vett állam-társadalom kapcsolatokat is befolyásolja. Azáltal, hogy új osztálystruktúrákat és rétegeket hoz létre, a kibertér az ilyen típusú civil társadalom privilegizált, elit alapú felfogása ellenében működhet.

Ami az individualizmust illeti, a kérdés az, hogy a kibertér lehetővé tesz-e egy kiterjesztett individualizmust - például az úgynevezett YouTubing és más közösségi média tevékenységek tekintetében -, vagy inkább a kollektív identitások kialakulását támogatja. Bár első látásra a válasz "mindkettő", egyes kutatások szerint kulturális különbségek vannak: Az ázsiai közösségi médiafelhasználók inkább kollektív irányultságúak, míg az amerikai felhasználók az individualizmusukat ápolják (Seo et al., 2008). Ugyanakkor azt állítják, hogy bár a közösségi média segíthet a távoli másokkal való szolidaritás érzésének kialakításában, nem támogatja az összetartó kollektív identitás kialakításához szükséges komplex interakciókat (Kavada, 2014, 361. o.).

Norvégia hagyományosan olyan ország, ahol a tiszta választási demokrácia Schumpeter-féle modellje vagy a harmadik szektorbeli civil társadalom nem állna szilárd lábakon. Az országot a legmagasabb jóléti kiadások jellemzik Európában, és általában az úgynevezett szociáldemokrata modellt követi, függetlenül attól, hogy mely pártok alkotják a kormányt (pl. Esping-Andersen, 1990; Stryjan, 2006; Defourny és Nyssens, 2010). A vállalkozásokban hagyományosan nagy arányú állami tulajdon mellett Norvégiában erősek az üzleti szövetkezetek olyan területeken, mint a kiskereskedelem és a mezőgazdaság (Salamon és Sokolowski, 2004; Pestoff, 2004; Hulgård, 2004). Ez a félkollektív vállalkozói alapállás a posztindusztriális korszakban gyümölcsöző volt a vállalkozói tevékenység új modelljei, különösen az úgynevezett társadalmi vállalkozói kezdeményezések, azaz a társadalmi és kereskedelmi célok keveredése számára (Salamon és Sokolowski, 2016; Eimhjellen és Loga, 2016). A kibertér megjelenése egyértelműen hozzájárult a közjóval kombinált önmegvalósítás e sajátos területének létrejöttéhez.

Lorentzen, Ingstad és Loga (2016) ezt öt legismertebb társadalmi kezdeményezés felsorolásával szemlélteti: Forskerfabrikken, Pøbelprosjektet, Forandringsfabrikken, Noen AS és Asphalt. A szervezetek különböző területeken tevékenykednek, többek között az oktatás, az egészségügy, a szociális szolgáltatások, valamint a gyermekek és fiatalok jogai terén. E vállalatok mindegyike profitál a kibertérben rejlő lehetőségekből. Az Asphalt esetében az üzleti modelljük abból áll, hogy drogfüggők vagy felépülőben lévő függők magazinokat árulnak az utcán, és az eladási ár felét kapják. Az ilyen típusú tevékenységhez elengedhetetlen a mobilfizetési alkalmazás, mivel a norvégok ritkán hordanak maguknál készpénzt. Hasonló, a digitális technológiára támaszkodó innovatív példákat könnyű találni, mint például a mezőgazdasági termelők tulajdonában lévő szövetkezetek, amelyek az új információs technológiát használják az ellátási lánc és a márkázási

Tervezet
1.4.2019

stratégiák jobb koordinálására (Engelseth, 2015); vagy a digitális erőforrások a szociális

a piacra, az iparra, a versenyre, az e-tanulásra stb. vonatkozó vállalkozói ismeretek (Kavoura és Andersson, 2016).

A civil társadalom, mint az állam és a magánszektor közötti valódi harmadik szektor, kevesebb figyelmet kapott a kibertér hatásait illetően. Egyes korai kutatások arra a következtetésre jutottak, hogy ez a szektor csak lassan használja az új technológiákat a polgári szerepvállalás mozgósítására (Barraket, 2005). Általánosságban azonban a harmadik szektor hajlamos az internetet és a közösségi médiát információs és kommunikációs csatornaként ugyanúgy használni, mint a for-profit szektor, bár kevésbé professzionálisan (pl. Van Hulle és Dewaelheyns, 2014; Guldbrandsen és Ødegård, 2011). Mégis, míg szinte minden *országos* szervezet használ különféle digitális médiumokat és digitális eszközöket, a *helyi* szervezeteknek csak a fele számolt be hasonlóról (Arnesen et al., 2016). Néhány empirikus kutatási szakirodalom azonban arra utal, hogy az internetes kommunikáció mindazonáltal erősíti a helyi harmadik szektorbeli szervezeteket is. Eimhjellen (2013) helyi civil szervezetekre vonatkozó megállapításai azt mutatják, hogy az internetet használók nagyobb valószínűséggel érnek el szervezeti növekedést, mint azok, akik nem használják. Emellett nagyobb valószínűséggel tartanak fizikai találkozókat és szerveznek más személyes tevékenységeket.

Saját mélyinterjúink és kis léptékű online felmérésünk alátámasztja a fenti megállapításokat. Bár különböző hatékonysági fokon működnek, a legtöbb civil szervezet arról számolt be, hogy a közösségi médiát a tevékenységükkel kapcsolatos információk terjesztésére, a tagokkal és támogatókkal való folyamatos kapcsolattartásra, valamint adománygyűjtő kampányok indítására, tüntetések szervezésére stb. használják (vö. Enjolras et al., 2013).

Különös figyelmet érdemelnek a bevándorlás és az integráció terén aktív online csoportok. 2015 őszén nagyszámú menedékkérő érkezett Norvégiába. Az ideiglenesen létrehozott menedékhelyek, befogadóközpontok és más közintézmények nem tudták kielégíteni az ilyen hirtelen kialakult válság által támasztott igényeket. A Facebook hozzájárult ahhoz, hogy rövid idő alatt nagyszámú norvégot mozgósítottak (Særtrang, 2016). Míg egyes tanulmányok (Eimhjellen, 2014b) azt állítják, hogy az új technológiák inkább a szervezetekben meglévő struktúrákat, normákat és kultúrát erősítik, mintsem újakat teremtenek, addig a 2015 augusztusában létrehozott "Refugees Welcome to Norway" nevű Facebook-csoportnál éppen az ellenkező hatást tapasztalták; sőt, ez a csoport egyfajta önálló szervezetté vagy mozgalommá vált (Særtrang, 2016, 55. o.; Fladmoe et al., 2016). Saját észak-norvégiai kutatásunk is azt mutatja, hogy a kibertér a menekültek témája és a civil társadalom helyzetük enyhítésében játszott szerepe körüli viták, gondolkodás és elköteleződés színterévé vált.

Korlátozó hatások. Bár a kibertér sok szempontból előnyösnek mutatkozik a harmadik szektor számára, egyes tanulmányok rámutatnak, hogy a közösségi média különösen a szervezetek stratégiája és irányítási folyamatai számára jelent kihívást (Poell, 2014; vö. Macnamara és Zerfass, 2012). Norvégiában a közösségi médiát nem használó szervezetek kiemelték, hogy ezek a platformok erőforrás- és időigényesek (Eimhjellen 2013). Ezért a több erőforrással rendelkező szervezetek erősebb online jelenléttel rendelkeznek, és potenciálisan új tagokat vonzanak. Ennek érdekében a webes technológiák további egyenlőtlenségeket teremthetnek. Eimhjellen et al. (2014) és Eimhjellen (2014b), valamint saját megfigyeléseink és interjúink arra utalnak, hogy a kisebb szervezetek és az idősebb tagokkal rendelkező szervezetek a jelek szerint kevésbé használják a közösségi oldalakat, mint a fiatalabb tagokkal rendelkező szervezetek.

A webes technológiák kezeléséhez szükséges technikai jártasság mértéke egyes nem kormányzati szervezetek számára korlátozó tényezőnek bizonyult. Az adatok azt mutatják, hogy a szervezetek 71%-a ismerte el, hogy az internet megváltoztatta a kommunikációs szokásaikat, ugyanakkor a szervezeteknek mindössze 9,5%-a számolt be arról, hogy a webes technológiák használata lehetővé tette számukra, hogy valóban információkat terjesszenek a politikájukról (Fladmoe et al., 2016). Interjúinkban arról számoltak be, hogy az olyan csoportok, mint a menekültek és az idősek válaszadási aránya meglehetősen alacsony lehet, ha az információterjesztés és a kommunikáció csak digitálisan történik. Így azok, akik ritkán használják az internetet, lemaradhatnak értékes információkról, és kirekesztődhetnek a kommunikációból (Eimhjellen et al., 2014; Enjolras et al., 2013).

Ha a digitális technológiák használata és a személyes emberi kapcsolatok nincsenek egyensúlyban, kulturális félreértésekre kerülhet sor. A webes technológiák személytelenek lehetnek abban az értelemben, hogy ugyanaz a

meghívót vagy információt tömegesen küldenek. A bizalom, a közelség és a közösségi érzés általában főként a személyesebb megközelítés és több találkozó alapján építhető ki. A bizalommal kapcsolatban a jelen tanulmányban szereplő valamennyi szervezet válaszadói rámutattak, hogy a személyes találkozások még mindig igen fontosak: "Amikor valaki olvas a munkánkról az interneten, és önkéntesként jelentkezik, szorosabb kapcsolatot vár velünk, elvárja, hogy lássa az arcunkat, és tudja, hogy valódiak vagyunk, hogy munkánk, erőfeszítéseink és elkötelezettségünk valós [...]".

A digitális technológia kommunikációs célú használatának másik korlátozó szempontja a biztonsági aggályokhoz kapcsolódik. Egy gyermekjogi civil szervezet egyik interjúalánya hangsúlyozta, hogy a kiszolgáltatott ügyfeleket érintő érzékeny információkat nem lehet online platformokon keresztül megosztani. Bár az online csatorna sok szempontból egyszerűbb lenne, a kommunikáció hagyományos formáit, például a telefonbeszélgetést vagy a személyes találkozót részesítették előnyben. A szervezet nem tekintette a kibertérrel teljesen biztonságos és védett színtérnek. Például a gyermekek elhelyezésére szolgáló védelmi központok helyére vonatkozó online információk kockázatot jelentenének, mivel az ilyen információkkal visszaélni lehetne.

Politikai civil társadalom

A részvételi demokrácia a civil társadalom politikai jellegét hangsúlyozza. Első pillantásra úgy tűnik, hogy a kibertér megjelenése forradalmasította ezt a területet, amit a növekvő számú és egyre nagyobb számú

az "új nyilvánosságról" szóló szakirodalom. Ez a helyzet Norvégiával kapcsolatban is, ahol az "eParticipation"-t ebből a szempontból vizsgálják (pl. Johansen, 2013).

Fokozó hatások. Bár a kibertér a politikai civil társadalomra nagyjából ugyanúgy hat, mint az apolitikai civil társadalomra, a különbség az, hogy ez a vita gyakran a társadalmi igazságosság, a befogadás és a maximális részvétel normatív céljából fakad (pl. Schuler és Day, 2004). Számos korábbi tanulmány mellett érvel, hogy a kibertérben erős a civil diskurzus lehetősége, és hogy a kibertér sajátosságai a szemtől-szembeni vitához képest elősegíthetik a demokratikus emancipációt - különösen a nézeteltérések és az anarchia révén (pl. Papacharissi, 2004). A 2011-es arab tavaszra hivatkozva, amely eredetileg sikert ígért az antiautoritárius mozgalmaknak, még azt is hirdették, hogy a digitális média használata a népi tiltakozások szervezésében a demokratizálódás (huntingtoni) "negyedik hullámának" kezdetét jelzi (Howard és Hussain, 2013). Már korán azt állították, hogy a digitalizált kommunikációs csatornák hozzájárultak egyes civil szervezetek "politizálásához" (pl. Zelwietro, 1998).

A norvégok aktívak a civil társadalomban, de kevésbé a politikában. A 2017-es statisztikák azt mutatják, hogy a 16 év feletti norvég lakosságnak mindössze 7%-a tagja pártpolitikai szervezeteknek, és csak 2%-uk tartja magát aktív tagnak (Statistics Norway, 2017). Ami a politikai civil társadalmat illeti, a digitális platformok használata mindazonáltal fokozta a politikai elkötelezettséget (Shehata et al., 2016; Svenson, 2016). Az internet és a közösségi média növeli az elköteleződés szintjét, különösen a civil társadalom azon szereplőiben, akik már részt vesznek (Enjolras et al., 2013). Egy 2011-es, 16-26 év közötti norvég fiatalok körében végzett tanulmány (Enjolras és Seggaard, 2011) azonban azt mutatta, hogy a fiatal közösségi médiahasználók mintegy fele politikailag inaktív a közösségi médiában, és csak mintegy 10 százalékuk rendkívül aktív. Azok, akik online politizálnak, offline is elkötelezettek. Eimhjellen és Ljunggren (2017) nagy N-felmérése kimutatta, hogy a közösségi médiát használó norvégok mintegy 25 százaléka különböző politikai vitafórumok résztvevője, és többségük az intézményesített politikai rendszeren kívül is részt vesz egy vagy több politikai tevékenységben.

A közösségi média lehetővé teszi, hogy elérjük a lakosság azon szegmenseit, amelyek egyébként kimaradnának (Enjolras et al., 2013). Továbbá a közösségi média használata meglehetősen hatékonyan tűnik olyan események létrehozásában és szervezésében, amelyek fizikailag is mozgósítják az embereket tüntetések, gyűjtések vagy adományok formájában (Arnesen et al., 2016). A Facebook ad hoc csoportjai és a hasonló kezdeményezések szintén a potenciál a hálózatba kapcsolt polgárok kommunikációs erejének növelésében, hogy társadalmi és politikai szempontból fontos kérdéseket tűzzenek a közélet napirendjére, és változásokat kezdeményezzenek a társadalomban (Sormanen et al., 2016; Enjolras et al., 2013; Eimhjellen, 2014a). Ez különösen a helyi közösségekre lehet közvetlen hatással, miközben bizonyos esetekben az

Tervezet
1.4.2019

emberek és a politikusok találkozási pontjává is válhat (Svenson, 2016).

Az általunk megkérdezett érdekvédelmi szervezetek képviselői arról számoltak be, hogy a közösségi médiát arra használják, hogy felhívják a figyelmet a különböző politikai kérdésekre, és hogy felhívják magukra a média és a politikusok figyelmét. A közösségi média és az internet erejébe vetett hitük, hogy segíthet befolyásolni a politikai napirendeket, egy környezetvédelmi szervezet vezetőjének alábbi nyilatkozatában foglalható össze: "Csak egy számítógépre és az internetre van szükséged ahhoz, hogy megváltoztasd a világot!"

Korlátozó hatások. A kibertérnek a civil társadalom mobilizációjára gyakorolt negatív hatásai továbbra is kevésbé kutatott, sőt elhanyagolt terület maradtak, valószínűleg azért, mert a pozitív hatásokat - egészen a közelmúltig - adottak tekintették. A kibertér hátrányairól szóló közelmúltbeli liberális viták középpontjában a közösségi média felhasználói egyéni és csoportos preferenciáinak legális és olykor illegális felhasználása állt a közvélemény manipulálására, amelynek célja a választási eredmények befolyásolása az úgynevezett álhírekkel. Erősebb érvek azt hirdetik, hogy a digitalizáció veszélyezteti a demokráciát a szabályozatlan technológia, a mesterséges intelligencia, a választásokat manipuláló pszichográfiák, valamint a célzott és manipulatív személyes üzenetek révén, ami egy lehetséges disztópiához vezet (pl. Bartlett, 2018). A marxisták digitális kapitalizmusról beszélnek, amely lerombolja a hagyományos termelési módot, a termelési eszközöket és a termelési viszonyokat egyaránt, és amely egyúttal pusztító hatással van a munkásosztályra. A digitalizációval lehetővé válik a hagyományos kollektív szerződéseken alapuló munkaviszonyok felszámolása, és a munka atomizálása olyan tranzakciókra, ahol a munkavállalók nem is ismerik egymást (pl. Fuchs és Mosco, 2015).

Így a kezdeti optimizmus után úgy tűnik, hogy egy pesszimistább nézet alakult ki. Az autoriter államoknak sikerült fenntartaniuk hatalmukat a kibertérben, az internetet megfigyelésre és propagandára használják, amit az újságírók gyakran "digitális diktatúrának" neveznek. A demokratikus társadalmakban ezzel szemben a szereplők egy meglehetősen szűk köre uralja a politikai vitákat még a kibertérben is (Hansel, 2010). Egyes kutatások szerint a közösségi média a "személyre szabott politika" korszakát hozta el, ami alááshatja a társadalmi mozgalmak hagyományos, csoportalapú identitáspolitikáját (Bennett, 2012).

A korlátozó hatások a kibertér komplex mellékhatásaként értelmezhetők, ahol a kommunikáció taktikája döntő szerepet játszik. Johannessen (2013) Norvégiára összpontosítva azt állítja, hogy eredetileg túlzottan pozitív volt az a technológiai hit, hogy a digitalizáció egyszerű bevezetése a politikai részvétel növekedéséhez vezet. Ezt a fejlődést a korábbi kommunikációs technológiák - például a rádió, a televízió és a korai internet - bevezetéséhez hasonlítja, és rámutat, hogy bár az új technológiák változást eredményeznek, az új technológia *önmagában* ritkán vezet alapvető társadalmi változásokhoz.

Ezért az, amit forradalomnak véltek, kiderül, hogy az evolúció része. Az új közösségi média színterének hasznélvezői a korábban meglehetősen apolitikus, "egy témát érintő aktivisták". Steen-Johnsen, Enjolras és Kruse (2012) viszont megjegyzik, hogy Norvégiában a nem kormányzati szervezetek közösségi média gyakorlata leggyakrabban inkább információterjesztés, mintsem valódi interakció. Bár a politikai nem kormányzati szervezetek közösségi médiaoldalain vannak kritikus megjegyzések, és a szervezetek gyakran válaszolnak is, a vita továbbra is nagyon felszínes és hierarchikus.

Transznacionális civil társadalom

A civil társadalom harmadik felfogása a határokon átnyúló, transznacionális vagy globális dimenziókat hangsúlyozza. Intuitív módon éppen az ilyen típusú civil társadalomnak kellene a legtöbbet profitálnia az internet által biztosított globális kommunikációs csatornából. Egyesek még a "távolság haláláról" is beszéltek, mivel a kibertéren keresztül történő kommunikáció a hagyományos térbeli és időbeli határok összeomlásához vezetett, ami radikális tér-idő tömörüléshez vezetett. Ez felülmúlja a korábbi analóg közlekedési és kommunikációs fejlesztések forradalmait, mivel nemcsak csökkentette a "távolság sűrűlődését", hanem teljesen értelmetlenné tette azt (Dodge és Kitchin, 2001, 13. o.). Ugyanakkor a kibertér megjelenésének a transznacionális civil társadalom számára ugyanúgy megvannak az előnyei és hátrányai, mint a fentebb tárgyalt apolitikus vagy politikai civil társadalmak számára.

Fokozó hatások. Bár a transznacionális civil társadalomnak hosszú gyökerei vannak (Davies, 2014;

Tervezet
1.4.2019

Keck és Sikkink, 1998), a kibertér, és különösen az internet megjelenése ezt a gyökereket

a transznacionalizációt egy másik szintre emeli. A jelenlegi globális civil társadalom egyfajta mellékterméke a globalizációnak, amelyet az új kommunikációs technológiák tettek lehetővé, amelyek segítik a

"elképzelt identitások" létrehozása az államhatárokon túl (Kavada, 2014). A civil szervezetek mozgása a lokálisból a globálisba azért azonosítható, mert a kibertér fizikailag és pénzügyileg is lehetővé teszi a civil társadalmi szereplők számára a transznacionális együttműködés kialakítását és fenntartását (Willems, 1997).

Az adatok azt mutatják, hogy a norvég nem kormányzati szervezetek a közösségi médiaplatformok segítségével tartják a kapcsolatot más transznacionális szervezetekkel (Arnesen et al., 2016). Saját előzetes észak-norvégiai eredményeink jól illusztrálják a digitális technológiák által létrehozható határokon átnyúló kapcsolatokat, különösen az oroszországi Murmansk régióban működő hasonló szervezetekkel. Ez viszont fizikai együttműködést eredményezett e szervezetek között. A kibertéri platformok különösen fontosak azon civil szervezetek számára, amelyek az INGO-k (nemzetközi nem kormányzati szervezetek) nemzeti ágai.

A közösségi média és különösen az e-mailezés az aktivisták számára olyan térré vált, ahol az összetett technikai információkat értelmezni tudják, és kapcsolatba léphetnek a szakértőkkel (Schroeder, 2016). A kibertér és az online kommunikáció számos konszolidált szervezet számára is átalakító tényezőként működött. Az egyik általunk megkérdezett környezetvédelmi szervezet vezetője elmondta, hogy a digitális technológiák széles körű használata előtt több utazásra volt szükség ahhoz, hogy a szervezet oroszországi központjában találkozzanak és együtt dolgozzanak a kollégákkal. Ahogyan felidézte: "Közel húsz évvel ezelőtt, emlékszem, hogy 30 kilónyi fénymásolattal [jelentések, tudományos tanulmányok, sajtóközlemények stb.] egyenértékű fénymásolattal a bőröndjeimben utaztam Oroszországba".

Számos INGO, mint például a Greenpeace és az Amnesty International, annyira ismertek internetes és közösségi médiaprofessionalizmusukról, ismertségükről és kampányaikról, hogy transznacionális vállalatokhoz hasonlíthatók, több millió előfizetővel a közösségi médiacsatornáikon. A Greenpeace ügyvezető igazgatója még azt is kijelentette, hogy a közösségi média segíthet megmenteni a bolygót (CNN, 2010). A kritikusok azonban azt állítják, hogy sok INGO nem feltétlenül a demokratikus mérlegelés céljára használja a kibertériséget, hanem hierarchikus felépítésük miatt inkább az egyoldalú tájékoztatás, mint a globális párbeszéd színtereként (Roose, 2010).

Korlátozó hatások. Bár a kibertér növeli a transznacionális politikai részvétel és a kulturális kifejezés lehetőségeit, az internettel mint a polgári részvétel megfelelő vagy hatékony területével szemben bizalmatlanság és szkepticizmus is felmerült (Kotilainen és Rantala, 2009). A hátrányok alapvetően ugyanazok, mint amelyeket bármelyik civil szervezet tapasztal.

Az egyidejűleg fennálló korlátozások közül néhány a kiberbiztonsághoz és az érzékeny információknak a közösségi médián vagy más webes technológiákon keresztül történő cseréjéhez kapcsolódik. A transznacionális emberi jogi és környezetvédelmi szervezetek interjúalanyai aggodalmukat fejezték ki a lehetséges digitális kémkedéssel kapcsolatban, miközben online információt cseréltek más (más városokban vagy külföldön található) irodákkal jogi stratégiáikról és új kampányaikról. Az egyik ok, amiért csak telefonon vagy személyes találkozókra keresztül osztanak meg érzékeny információkat, a közösségi médiavállalatokkal vagy webes technológiákkal kapcsolatos uralkodó bizonytalanságra vonatkozik, amelyeknek jogukban áll saját belátásuk szerint tárolni, nyilvánosságra hozni vagy felhasználni az oldalainkon vagy platformjainkon található információkat.

Míg az olyan szervezetek, mint a Greenpeace, állítólag jól teljesítenek, ha arról van szó, hogy a közösségi médiában felhívják a figyelmet kampányaikra, a nagyobb szereplőkkel szemben néha nem találják el a célt. Ilyen volt például a szervezet kampánya a Shell sarkvidéki olaj- és gázfúrásai ellen. Az állítólagos gyenge eredmény egyik oka az volt, hogy a nagyvállalatok, például a Shell pusztán tudatlansága miatt. Egy másik vád az volt, hogy azzal, hogy a Greenpeace annyi erőforrást fektetett az online figyelembe, azt a benyomást keltette, hogy szem elől tévesztette a tényleges eseményeket, és ezzel veszélyeztette, sőt veszélyeztette közvetlen aktivista hírnevét (Yeomans, 2012).

Tervezet
1.4.2019

A nem civil civil társadalom számos szereplőből áll. A kibertér megjelenése új szintre emelte ezt a fajta tevékenységet. Ennek egyik hosszú távú hatása a társadalmi elégedetlenség és nyugtalanság lehet, beleértve a következőket is

a kormányzatba vetett közbizalom elvesztése, még akkor is, ha a rosszindulatú kibertevékenységek által okozott tényleges kár minimális volt (Choo, 2011, 719. o.).

Fokozó hatások. Az állítólag egyes kormányok megbízásából dolgozó hackercsoportok arra irányuló erőfeszítései, hogy beavatkozzanak a demokratikus államok választási folyamataiba és manipulálják a közvéleményt, néhány éve mindennapos hírek számítanak, és sok szempontból egyfajta szürke zónát képeznek (Schmitt, 2018). Mindehhez hozzáadódik, hogy a szélsőséges csoportok a közösségi médiát kommunikációra és toborzásra használják, ami jól ismert trükk. A közösségi média és a terrorizmus témakörében már egy felületes szakirodalmi keresés is számos cikket eredményez. A militáns dzsihadisták gyakorlatában például az online toborzás célpontjait gondosan kiválasztják, a módszerek pedig rendkívül meggyőzőek, ahogyan azt Callimachijune (2015) oknyomozó újságírói beszámolója is mutatja.

Ami Norvégiát illeti, mindeddig nincs bizonyíték arra, hogy a közösségi médián keresztül nagyszabású közvélemény- vagy választási beavatkozás történt volna. A kibertér rasszista, idegengyűlölő vagy militáns dzsihadista csoportok általi kihasználása azonban a norvég társadalomban is előfordult, akárcsak a legtöbb más országban.

Ennek egyik példája a "Norvégia iszlamizálódásának megállítása" (*Stopp Islamiseringen av Norge*) nevű csoport. A SIAN néven is ismert csoport 2008 óta aktív online jelenléttel rendelkezik, közel harmincezer követővel és támogatóval. A szervezet saját bevallása szerint elsődleges célja, hogy "a norvég társadalom iszlamizálódása ellen dolgozzon, megállítsa és visszafordítsa azt", valamint hogy "információkat terjesszen arról, hogy mit képvisel az iszlám, és milyen következményekkel jár Norvégia iszlamizálódása".

A szervezet által használt képek közül sok minden muszlimot terroristaként ábrázol. A csoportot támogató Facebook-felhasználók meglehetősen aktívak, és nem zárkoznak el attól sem, hogy kifejezett gyűlöletüzeneteket tegyenek közzé a muszlimok ellen. A SIAN tagjai és támogatói által feltöltött online kommentekben és képeken a kormány, a politikai pártok és a bevándorlást nyíltan támogató személyek is célkeresztbe kerültek.

A szervezet mindazonáltal demokratikusnak és nemzetek feletti szervezetnek tartja magát, és nyíltan kifejezte online azon óhaját, hogy együttműködjön más országok hasonlóan gondolkodó demokratikus erőivel, amelyek az iszlamizáció ellen küzdenek.

A norvég rendőrség biztonsági szolgálata (PST) szerint a szélsőjobboldali szélsőségeket támogató személyek közötti kapcsolatok nagy része az interneten keresztül zajlik. A PST becslése szerint az olyan jól ismert csoportok mellett, mint a SIAN, a jobboldali szélsőségességet nagyrészt az ország egész területén elterjedt, szervezetlen és lazán összekapcsolt hálózatok terjesztik. A 2017-es fenyegetettségi értékelésből (PST, 2017) kiderül, hogy bár a szélsőjobboldalnak csak egy kis kontingense vált szervezettebbé, radikalizálódásuk és toborzásuk ennek ellenére 2016 folyamán fokozódott, és várhatóan tovább növekszik. A 2018-as fenyegetettségi értékelés (PST, 2018) azonban megállapítja, hogy nem valószínű, hogy a szélsőjobboldali vagy baloldali szélsőségesek terrorcselekményeket követnének el, még akkor sem, ha tevékenységük mind online, mind offline fokozódik. Ehelyett azt állítják, hogy a dzsihadista ideológia jelenti majd a fő terrorfenyegetést Norvégiára nézve az elkövetkező években, és lehetségesnek tartják a terrortámadási kísérleteket.

Természetesen az internet az erőszakos dzsihadizmust is elősegíti, bár ez a tevékenység valamivel kevésbé nyílt, mint a jobboldali tevékenységek, és gyakran arab nyelven zajlik, ami a norvég közönség számára elérhetetlenné teszi. Lia és Nesser (2016) rámutat, hogy a norvég dzsihadizmus több, különböző háttérű csoportosulásból áll, amelyek módszerei is különböznek. Az internet nyilvánvalóan fontos szerepet játszott egyes dzsihadisták radikalizálódási folyamatában. Az egyik ilyen eset egy bizonyos Dhuhulow nevű szómáliai, aki gyermekkorában vándorolt ki Norvégiába a rokonaihoz, és akinek "a muszlim vitafórumokon közzétett online bejegyzései a magány szomorú történetét és a vallási szélsőségesség felé való fokozatos fordulását mutatják". Miközben az al-Shabaabhoz és az al-Kaidához kapcsolódó weboldalakon böngészett, és Anwar al-Awlaki prédikációit hallgatta, Dhuhulow egyre vallásosabbá és politikailag radikálisabbá vált. Nem egyedül radikalizálódott azonban. "Radikális muszlimokkal ismerkedett meg az interneten [...] Amikor [egyikük] felszólította egy svédországi székhelyű, a Shabaabot támogató internetes fórum (al-Qimma) minden látogatóját, hogy esküdjön hűséget a Shabaabnak, Dhuhulow azonnal megtette ezt". Ezt követően egy szómáliai harc során megölték (Lia és Nesser, 2016, 124. o.).

Egy másik csoport egy YouTube-videót készített, amelyet néhány nappal a nyilvános tüntetés előtt terjesztettek, és amely "a miniszterelnök, a külügyminiszter, sőt a trónörökös ellen irányuló fenyegető kifejezéseket tartalmazott". A tüntetők később a Próféta Ummája (PU) néven váltak ismertté, amely kezdetben egy Facebook-csoport neve volt, amelyet a támogatók mozgósítására használtak. "A csoport hamarosan szervezettebbé vált, azonosítható vezetőséggel, emírrrel, szóvivőkkel, vallási tanulmányi órákkal, nyilvános da'wa-tevékenységekkel, honlappal, YouTube-produkciókkal és PalTalk chatszobákkal" (ibid., 129. o.).

A politikai tevékenység mellett a kiberbűnözés is probléma. A norvég rendőrség adatbűnözési stratégiája (Datakrimstrategien, 2015) két nagy kategórián keresztül közelíti meg ezt a fogalmat. Az elsőbe azok a bűncselekmények tartoznak, amelyek célpontja önmagában a technológia, a másikba pedig azok, amelyeknél a technológiát a bűncselekmény fő eszközeként használják. Ezeket további kategóriákra osztják. Bár a kiberbűncselekmények nagy része nem kerül regisztrálásra, a rendelkezésre álló statisztikák azt mutatják, hogy a norvég vállalkozások több mint 25%-a tapasztalt nemkívánatos biztonsági incidenseket az elmúlt évben, bár ezek az incidensek nem okoztak jelentős költségeket. A felmérések szerint azonban a támadásoknak kitett vállalkozások kevesebb mint 10%-a fordul a rendőrséghez (Norvég Üzleti és Ipari Biztonsági Tanács, 2016).

Korlátozó hatások. A korlátozó hatások a jelenlegi kontextusban természetesen azokra az elemekre vonatkoznak, amelyek korlátoznák a kibertér rosszindulatú célokra való használatát, amelyek célja a demokratikus politikai folyamatok károsítása vagy megsemmisítése, valamint a jogellenes és intoleráns gyakorlatok és vélemények előmozdítása. Ez a fajta korlátozó hatás a jogszabályokban és a szabályozásban fejeződik ki a legvilágosabban. A nem civil civil társadalmi csoportosulások szemszögéből nézve a kibertér használatának - legyen szó közösségi médiáról vagy titkosított kommunikációs csatornákról - hátránya, hogy éppen ezek a kommunikációs terek beszívároghatnak, megfigyelhetők, feltörhetők és a hatóságok (pl. IEEE, 2010) vagy aktivista csoportok (pl. Bellingcat, n.d.) által folytatott törvényszéki vizsgálatok során visszakövethetők.

Ami a kibertér rosszindulatú felhasználásának kezelését illeti, Norvégia jelentős előrelépést ért el, legalábbis papíron. Számos nemzeti stratégiát találhatunk ezen a területen, amelyek kifejezetten megemlítik, hogy az egyik legfontosabb cél az ország demokráciájának és struktúrájának védelme. A gyakorlatban ezek a stratégiák inkább magára a kiberbűnözésre összpontosítanak, mint az intoleranciára vagy a kibertéren keresztül történő erőszakos csoportosulásokra. Egy meglehetősen centralizált politikáról van szó, decentralizált végrehajtással. Hogy csak néhányat említsünk a kapcsolódó stratégiák közül, a norvég kormány Nemzeti Információbiztonsági Stratégia harmadik és legújabb változata (*Nasjonal*, 2012) azon az elképzelésen alapul, hogy az információs és kommunikációs technológia olyan ágazatközi biztonsági kihívás, amely a társadalom normális működése szempontjából kritikus jelentőségűvé vált. Bár az átfogó koordinációs szerep a kormányt terheli, a stratégia a norvég úgynevezett felelősség elvét követi: a normális körülmények között felelősséget viselő szereplőnek válsághelyzetben is viselnie kell a felelősséget. A gyakorlatban a felelősség a funkció tulajdonosát terheli, függetlenül attól, hogy az az állami vagy a magánszektorban található. A nagyobb biztonsági intézkedéseket azonban a funkció tulajdonosával és az érintett állami szervekkel együttműködve készítik elő. Négy minisztérium, nevezetesen az Igazságügyi és Felkészülési Minisztérium, a Kormányzati Közigazgatási Minisztérium, a Védelmi Minisztérium, valamint a Közlekedési és Hírközlési Minisztérium kiemelten felelős a kiberbiztonságért. A stratégia megfelelően felvázolja az általános szinten meghozandó intézkedéseket, beleértve a kiberbiztonság holisztikus megközelítésének kialakítását; a létfontosságú társadalmi funkciókhoz kapcsolódó kiberbiztonság megerősítését; a közigazgatásban a kiberbiztonsági intézkedések összehangolását; a kiberfenyegetésekkel kapcsolatos figyelmeztető és válaszrendszerek fejlesztését; a megelőző intézkedések fokozását; a képességfejlesztésre fordítandó források folyamatos felhasználását; és a kapcsolódó magas szintű kutatás biztosítását.

A stratégiát néhány évvel később egy információbiztonsági cselekvési terv (Handlingsplan, 2015) kísérte, amely azonban csak a közigazgatásra terjed ki. A cselekvési terv hat fő területet határoz meg: irányítás és ellenőrzés; kockázatkezelés; a digitális szolgáltatások biztonsága; digitális felkészültség; nemzeti közös elemek (ahelyett, hogy minden ágazat saját biztonsági rendszereket építene ki); valamint tudás, kompetencia és kultúra. Az általános stratégiák mellett az egyes közigazgatási ágazatok, például a norvég rendőrség, saját kiberbiztonsági stratégiákkal rendelkeznek (pl. Strategi, 2014; Datakrimstrategien, 2015).

A kiberbűnözés elleni küzdelem megkönnyítése érdekében létrehozták a Kiber- és Információbiztonsági Központot (NTNU CCIS), amely a kutatás, az oktatás és a kompetenciafejlesztés nemzeti központja. Ez egy köz- és magánszféra közötti partnerség, amelyben 26 partner vesz részt a közigazgatás, az ipar, a tudományos élet és a biztonság területén. Feladatai közé tartozik Norvégia kiberbiztonsági kapacitásának növelése, a kiberbiztonsági kompetenciák fejlesztése a hivatalokban, vállalatoknál és a tudományos életben, valamint a kormány szakmai támogatása a nemzetközi tárgyalásokon és kötelezettségvállalásokban.

Következtetések

Jelen cikk célja az volt, hogy megvitassa a kibertér civil társadalomra gyakorolt hatásait, különös tekintettel Norvégiára, valamint hogy javaslatot tegyen a kibertér és a civil társadalom közötti kapcsolat elemzésére szolgáló keretrendszerre. A keretrendszer a civil társadalom négy különböző típusa szerint épül fel, amelyekkel kapcsolatban a kibertérnek egyszerre lehetnek erősítő és korlátozó hatásai. Az eredményeket a 2. táblázatban bemutatott keret foglalja össze.

[megközelítőleg ITT] 2. táblázat: A kibertér civil társadalomra gyakorolt hatásai

A 2. táblázat - bármennyire is csak előzetes - néhány elméleti és gyakorlati következtetést tartalmaz. Először is, megállapítható, hogy a kibertér megjelenése egyszerre erősítette és korlátozta a norvég civil társadalmat annak különböző formáiban.

Másodszor, a fentiekből következően a kibertér nem változtatta meg mélyrehatóan a társadalmat az egyik civil társadalomtípus relatív hatalma tekintetében. Így átalakító ereje egy alapvetőbb értelemben inkább korlátozott; maga a digitalizáció nem demokratizálta és nem is demokratizálta a társadalmakat (a norvég társadalmat is beleértve) azáltal, hogy megváltoztatta a különböző típusú civil társadalmi módok közötti egyensúlyt, és ezen keresztül a társadalom-állam viszony alapvető jellemzőit. Ellentétben egyes kibertér-elméletirők állításával (pl. Dodge és Kichin, 2001, 13. o.), eredményeink nem támasztják alá azt az elképzelést, hogy a kibertérnek saját jogon "ügynöki" státuszt adjunk - legalábbis addig, amíg maga a technológia nem vette át az irányítást a mesterséges intelligencia különböző alkalmazásai tekintetében.

Valóban, a szakirodalomban (Selle et al. 2019; Eimhjellen, 2019; Enjolras & Eimhjellen, 2018; Bennet & Segerberg, 2013) egy másik, talán még mélyrehatóbb játékváltó vita arról szól, hogy a digitálisan megkönnyített folyékony, nem formális, decentralizált és nagyszabású társadalmi kommunikációs hálózatok felülkerekednek a hagyományos szervezet alapú civil társadalmakon, a *kötődés* szempontjából a hagyományosabb *kollektív* cselekvéssel szemben. Ez azt jelenti, hogy a civil társadalmi tevékenység egyre inkább a kibertérbe költözik, nem koordinált formában, és ezt követően a társadalmat átalakíthatja a szervezett civil társadalom nélküli off-line kiáramlás révén. Norvégiában már láthatjuk ennek a jelenségnek a jeleit.

Harmadszor, úgy tűnik, hogy elméleti keretünk jól működik a szóban forgó számos kérdés strukturálásában. Mégis tovább kell fejleszteni, elemeit mutatókra és almutatókra kell bontani oly módon, hogy azok legalább bizonyos mértékig mérhetőek legyenek, hogy empirikusan megalapozott érveket lehessen megfogalmazni ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban.

Végül ez vezet el a következő lépésünkhöz, nevezetesen az észak-norvégiai fejleményekre összpontosítunk, és ugyanazokat a változókat vizsgáljuk, mint a fent tárgyaltak, a mutatók fejlettebb eszköztárával, beleértve a nagy N-statisztikákat is. A cél az Észak-Norvégiában bejegyzett közel 7000 nem kormányzati szervezet mindegyikének felmérése (Brønnøysundregistrene, 2019). Az általános cél az, hogy ez utat nyisson a jelenlegi kutatási probléma területén egy szigorúbb elméleti és módszertani alap felé.

Tervezet
1.4.2019

Visszaigazolás

Ezt a munkát a Nordforsk támogatta a 81030-as számú támogatás keretében.

Bibliográfia

Arnesen, D., Sivesind, K. H., & Gulbrandsen, T. (2016). *Fra medlemsbaserte organisasjoner til koordinert frivillighet? Det norske organisasjonssamfunnet fra 1980 til 2013*. Rapport 2016:5. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

Norvégiai nem kormányzati szervezetek szövetsége (n.d.). *A Norvégiai Nemkormányzati Szervezetek Szövetségéről*. [Online] Elérhető: http://www.frivillighetnorge.no/no/english/about_the_association_of_ngos_in_norway/.

Barraket, J. (2005). Online lehetőségek az állampolgári szerepvállalásra? Az ausztrál harmadik szektorbeli szervezetek vizsgálata az interneten. *Australian Journal of Emerging Technologies and Society*, Vol.3(1), 17-30.

Bartlett, J. (2018). *The People Vs Tech. Hogyan öli meg az internet a demokráciát (és hogyan menthetjük meg)*. EGYESÜLT KIRÁLYSÁG: Penguin.

Bennet, L. & Segerberg, A. (2013). A konnektív cselekvés logikája. *Információ, kommunikáció és társadalom* 15(5), pp. 739-768.

Bellingcat (n.d.) [Online] Elérhető: <https://www.bellingcat.com/>.

Bennet, W. L. (2012). A politika megszemélyesítése. Politikai identitás, közösségi média és a részvétel változó mintái. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, Volume 644, Issue: 1, 20-39.

Bob, C. (2011). Civil és nem civil társadalom. In Michael Edwards (szerk.) *The Oxford Handbook of Civil Society* [Online publikáció] Elérhető: <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780195398571.001.0001/oxfordhb-9780195398571-e-17>.

Brannan, T. (2003). *Az "antipolitikától" az "antipolitikáig": Mi lett a kelet-európai "civil társadalomból"?* Working Paper Series No. 03-41, Development Studies Institute, LSE: London.

Brønnøysundregistrene (2019). Frivillighetsregisteret for Nord-Norge. [Online] Elérhető: <https://w2.brreg.no/frivillighetsregisteret/index.jsp>.

Callimachijune, R. (2015). Az ISIS és a magányos amerikai fiatal. *The New York Times*, június 27. [Online] Elérhető: <https://www.nytimes.com/2015/06/28/world/americas/isis-online-recruiting-american.html>.

Choo, K-K. R. (2011). A kiberfenyegetettség: Kihívások és jövőbeli kutatási irányok. *Computers & Security* 30, 719-731.

CNN (2010). A közösségi média segíthet megmenteni a bolygót, mondja a Greenpeace főnöke. Május 24. [Online] Elérhető: <http://edition.cnn.com/2010/TECH/05/24/eco.greenpeace.nestle/index.html>.

Colas, A. (2005). Globális civil társadalom. Analitikus fogalom vagy normatív fogalom. In Baker, G. & Chandler, D. (szerk.): *Globális civil társadalom. Contested Futures*. London: Routledge, pp. 17-33.

Tervezet
1.4.2019

Datakrimstrategien (2015). *Datakrimstrategien. Overordnet nasjonal strategi for bekjempelse av datakriminalitet*. Politidirektoratets publikasjoner.

Davies, T. (2014). *Nem kormányzati szervezetek: A transznacionális civil társadalom új története*. New York: Oxford University Press.

Defourny, J. & Nyssens, M. (2010). A társadalmi vállalkozás és a szociális vállalkozói szellem fogalmai Európában és az Egyesült Államokban: Convergences and divergences. *Journal of Social Entrepreneurship*, 1(1), 32-53.

Dodge, M., & Kitchin, R. (2001). *A kibertér feltérképezése*. London és New York: Routledge.

Eggebø, H., & Stubberud, E. (2016). *Hatefulle ytringer delrapport 2: Forskning på hat og diskriminering*. Rapport 2016:15. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Eimhjellen, I., & Loga, J. (2016). *Utvikling av sosialt entreprenørskap i Norge*. Rapport 9-2016. Stein Rokkan Senter for flerfaglige samfunnstudier. Bergen: Uni Research.

Eimhjellen, I. S. (2013). Internetes kommunikáció: erősíti-e a helyi önkéntes szervezeteket? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 43 (5), 890-909.

Eimhjellen, I. S. (2014a). Webes technológiák a gyakorlatban: a webes technológiák integrálása a környezetvédelmi szervezetek által. *Média, kultúra és társadalom* 36 (6), 845-861.

Eimhjellen, I. S. (2014b). *A szemtől-szembeni beszélgetéstől a Facebookig? Webes technológiák a norvég civil társadalomban*. Dissertáció a philosophiae doctor (PhD) fokozat megszerzésére. Oslo/Bergen: Bergeni Egyetem.

Eimhjellen, I. (2019) A polgári szerepvállalás új formái. A közösségi média hatásai a polgári szerepvállalásra és szerveződésre Skandináviában. In L. S. Henriksen, K. Strømsnes & L. Svedberg (szerk.) *Civic Engagement in Scandinavia. Önkéntesség, informális segítségnyújtás és adakozás Dániában, Norvégiában és Svédországban*. Svájc: Springer, pp. 135-152.

Eimhjellen, I., Wollebæk, D., & Strømsnes, K. (2014). Online társulások: A webalapú kommunikáció használatának akadályai az önkéntes egyesületekben. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 25. kötet, 3. szám, 730-753.

Eimhjellen, I. & Ljunggren, J. (2017). *Kollektiv handling i digitale medier*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn of frivillig sector.

Engelseth, P. (2015). *A Valldal márkájú eper esete*. *International Food and Agribusiness Management Review*, 18. kötet, 4. szám, pp. 205-222.

Enjolras, B. & Eimhjellen (szerk.) (2018) *Fra kollektiv til konnektiv handling. Nye former for samfunnsengasjment og kollektiv handling i Norge*. Norge: Cappelen Damm Akademisk/NOASP.

Enjolras, B, Johnsen, K. S. & Wollebæk, D. (2013). A közösségi média és az offline tüntetésekre való mozgósítás: Transzcending participatory divides? *New Media & Society*, Vol. 15, Issue 6, 1-19.

Enjolras, B. & Seggaard, S. (2011). *Ungdommens politiske bruk av sosiale medier*. ISF-rapport. Institutt for samfunnsforskning.

Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. & Karlsen, R. (2014). *Valgkampen 2013 på Twitter: Sosiale medier som kritisk offentlighet*. Rapport 2014:3. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Tervezet
1.4.2019

Enjolras, B. & Strømsnes, K. (szerk.) (2018). *Skandináv civil társadalom és társadalmi átalakulások. Norvégia esete*. Svájc: Springer.

Esping-Andersen, G. (1990). *A jóléti kapitalizmus három világa*. Cambridge, Egyesült Királyság:

Polity Press. Fine, R., & Rai, S. (szerk.) (1997). *Civil Society: Democratic Perspectives*. London:

Frank Cass.

Fladmoe, A. et al. (2016). *Nordmenns bidrag i flyktningssituasjonen 2015-2016*. Rapport 2016:6. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sector.

Florini, A. M. (2012). *A harmadik erő: A transznacionális civil társadalom felemelkedése*. Tokyo: Japan Centre of International Exchange.

Foley, M. W. & Edwards, B. (1996). A civil társadalom paradoxona, 1996. július, *Journal of Democracy*, 7(3), 38-52.

Fuchs, C., & Mosco, V. (2015). *Marx a digitális kapitalizmus korában*. Leiden és Boston: Brill.

Gerbaudo, P. (2012) *Tweets and the Streets: Social Media and Contemporary Activism*. London: Pluto Press.

Guldbrandsen, T. & Ødeård, G. (2011). *Frivillige organisasjoner i en new tid. Utfordringer of endringsprosesser*. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

Gustafsson, N. (2014). A Facebook-politika finom természetű: A svéd közösségi oldalak felhasználói és a politikai részvétel. *Media, Culture & Society 2014*, Vol. 36(6), 845-861.

Handlingsplan (2015). *Handlingsplan for informasjonssikkerhet i statsforvaltningen 2015-2017*. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartement.

Hansel, M. (2010). Neue und alte Barrieren. Herrschaft und politische Partizipation im Cyberspace. *Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik*, Vol. 3(3), 357-378.

Havel, V. (1988). Anti-politikai politika. In J. Keane (szerk.): *Civil társadalom és állam. Új európai perspektívák*. London: Verso, 391-398.

Held, D. (1996). *A demokrácia modelljei*, 2. kiadás. Stanford, Kalifornia: Stanford University Press.

Howard, P. N., & Hussain, M. M. (2013). *A demokrácia negyedik hulláma? A digitális média és az arab tavasz*. UK: Oxford University Press.

Hulgård, L. (2004). *Munkaintegrációs szociális vállalkozások Dániában*. EMES working papers, no. 04/08.

Hull, R., Gibbon, J. Branzei, O., & Haugh, H. (2011). *Harmadik szektor. Dialogues in Critical Management Studies, 1. kötet*. Bingley, Anglia: Emerald Group Publishing Limited.

IEEE (2010). A közösségi média elemzése és intelligenciája. *IEEE Intelligent Systems*, 25. kötet, 6. szám, november-december (különszám).

Johannessen, M. R. (2013). *A közösségi média mint nyilvánosság. A norvégiai online politikai kommunikáció feltáró vizsgálata*. Doktori disszertáció. Kristiansand: University of Agder.

Kavada, A. (2014). Transznacionális civil társadalom és társadalmi mozgalmak. In: *The Handbook of Development Communication and Social Change*, első kiadás. Szerkesztette K. Gwinn Wilkins, T.

Tervezet
1.4.2019

Tufte és R. Obregon. John Wiley & Sons, Inc.

Kavoura, A. & Andersson, T. (2016). A Delphi-módszer alkalmazása a társadalmi vállalkozások stratégiai tervezésében. *Library Review*, Vol. 65, Issue: 3, 185-205.

Keck, M. E. & Sikkink, K. (1998). *Határokon túli aktivisták. Érdekvényesítő hálózatok a nemzetközi politikában*. Ithaca és London: Cornell University Press.

Kiškis, M. (2013). Vállalkozás a kibertérben: Mit tudunk? *Social Technologies* 1(1). [Online] Elérhető: <https://core.ac.uk/download/pdf/26105161.pdf>.

Korgsberg Dalsbø, V. (2017). Bygger fremtidens Vipps. [Online] Elérhető: <https://dnbfeed.no/vipps/bygger-fremtidens-vipps/>.

Kotilainen, S. & Rantala, L. (2009). A keresőktől az aktivistákig. Információk. *Communication & Society*, 12:5, 658-677.

Lévy, P. (1999). *Kollektív intelligencia: Az emberiség kialakulóban lévő világa a kibertérben*. Cambridge, Mass.: Perseus Books.

Lia, B. & Nesser, P. (2016). Dzsihadizmus Norvégiában: a militáns hálózatok tipológiája egy periférikus európai országban. *Perspectives on Terrorism*, Volume 10, Issue 6, 121-134.

Lipschutz, R. D. (1992). A világpolitika rekonstruálása: A globális civil társadalom kialakulása. *Millennium: Millennium: The Journal of International Studies*, Vol. 21, No. 3, 389-420.

Lorentzen Ingstad, E. & Loga, J. (2016). Sosialt entreprenørskap i Norge: en introduksjon til feltet. *Praktisk økonomi & finans*, 32, 21-33.

Macnamara, J. & Zerfass, A. (2012). Közösségi média kommunikáció a szervezetekben: The Challenges of Balancing Openness, Strategy, and Management. *International Journal of Strategic Communication*, 6. kötet, 4. szám, 287-308.

McLuhan, M. (1964). *A média megértése: Az ember kiterjesztései*. New York: McGraw-Hill.

Mill, J. S. (1993). *Utilitarizmus. A szabadságról, Megfontolások a képviselői kormányzatról*, szerk. Geraint Williams. London: Everyman.

Nasjonal (2012). *Nasjonal strategi for informasjonssikkerhet*, Fornyings-, administrasjons-, og kirkedepartement.

Papacharissi, Z. (2004). Online demokrácia: udvariasság, udvariasság és az online politikai vitafórumok demokratikus potenciálja. *Új média és társadalom*, április, 6(2) kötet, 259-283.

Patomäki, H., & Pursiainen, C. (1999). Nyugati modellek és az orosz eszme: Túl a belülről/külsőn a civil társadalomról szóló diskurzusokban. *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 28(1), 53-77.

Pestoff, V. (2004). A szociális gazdaság fejlődése és jövője Svédországban. In A. Evers és J. L. Laville, szerk. *A harmadik szektor Európában*. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 63-82.

Peterson, M. J. (1992). Transznacionális tevékenység, nemzetközi társadalom és világpolitika. *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 21, No. 3, 371-389.

Pijnenburg Muller, L. (2016). Makt og avmakt i cyberspace: hvordan styre det digitale rom? *Internasjonal Politikk*, 74, 4, 1-23.

Tervezet
1.4.2019

Poell, T. (2014). A közösségi média és az aktivista kommunikáció átalakulása: a 2010-es torontói G20-tüntetések közösségi média-ökológiájának feltárása. *Information, Communication & Society*, 17:6, 716- 731.

PST (2017). *Politiets sikkerhetstjeneste Vurdering av trusselbilde i Norge - November 2017*. [Online] Elérhető: <https://www.pst.no/alle-artikler/pressemeldinger/vurdering-av-trusselbildet-i-norge---november-2017/>.

PST (2018). *Politiets sikkerhetstjeneste. Trusselvurdering 2018 (január)* [Online] Elérhető: <https://www.pst.no/trusselvurdering-2018/>.

Putnam, R. D. (1993). *A demokrácia működőképessé tétele. Polgári hagyományok a modern Olaszországban*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Reardon, R., & Choucri, N. (2012). *A kibertér szerepe a nemzetközi kapcsolatokban: A View of the Literature*. Az ISA éves kongresszusára készített tanulmány, San Diego, Kalifornia, április 1.

Roose, M. (2012). A Greenpeace, a közösségi média és a globális környezeti tanácskozás lehetősége. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 19. kötet, 1. szám, 13. cikk, 346-364.

Rawls, J. (1973). *Az igazságosság elmélete*. Oxford: Oxford University Press.

Räsänen, P. & Kouvo, A. (2007). Összeköt vagy megosztja a web? Internet-használat és szociabilitás négy európai országban. *Információ, kommunikáció és társadalom*, 10:2, 219-241.

Særtrang, S. (2016). "Ikke bare en Facebook-gruppe": *En case-studie av Refugees Welcome-nettverket i Norge*. Rapport 2016: 9. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sector.

Salamon, L. M., & Sokolowski, S. W. (2016). Beyond Nonprofits: Re-conceptualizing the Third Sector. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 27, 1515-1545.

Schmitt, M. N. (2018) "Virtuális" jogfosztás: Cyber Election Meddling in the Grey Zones of International Law. *Chicago Journal of International Law* 19. kötet, Nr. 1, pp. 30-67.

Schroeder, R. (2016). A képernyőn való szociabilitás globalizációja: Social Media and Tethered Togetherness. *International Journal of Communication* 10, 5626-5643.

Schuler, D., & Day, P. (szerk.) (2004). *A hálózati társadalom formálása: A civil társadalom új szerepe a kibertérben*. Cambridge, MA: The MIT Press.

Schumpeter, J. (1976). *Kapitalizmus, szocializmus és demokrácia*, 5. kiadás. London: George Allen & Unwin.

Seo, K., Miller, P., Schmidt, C., & Sowa, P. (2008). A kollektívizmus és az individualizmus közötti szinergia megteremtése a kibertérben. *Journal of Intercultural Communication*, Vol. 18 (Oct). [Csak online].

Shehata, A., Ekström, M. & Olsson, T. (2016). Az önmegvalósító és kötelességtudó állampolgárok fejlesztése: Az AC-DC modell tesztelése paneladatok segítségével serdülők körében. *Communication Research*, Vol. 43(8), 1141-1169.

Smith, S. R. & Lipsky, M. (1993). *Nonprofit szervezetek bérbeadásra. A jóléti állam a szerződés-kötés korában*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Tervezet
1.4.2019

Selle P., Strømsnes K., Svedberg L., Ibsen B., Henriksen L. S. (2019). A skandináv szervezeti tájkép: Kiterjedt és különböző. In Henriksen L., Strømsnes K., Svedberg L. (eds.) *Civic Engagement in Scandinavia. Önkéntesség, informális segítségnyújtás és adakozás Dániában, Norvégiában és Svédországban*. Svájc: Springer, pp. 33-66.

Sormanen, N., Lauk, E., & Uskali, T. (2017). A Facebook ad hoc csoportjai: a hálózatba kapcsolt polgárok kommunikációs hatalmának potenciális forrása. *Communication and Society*, 30 (2), 77-95.

Norvég statisztikai hivatal (2017). *Kevés aktív tag a politikai pártokban*. [Online] Elérhető: <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/fa-aktive-medlemmer-i-politiske-partier>.

Steen-Johnsen, K., Enjolras, B. & Kruse, A. E. (2012). *Nettverkssamfunn og frivillige organisasjoner*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

Steinunn Hrafnadóttir, S. & Kristmundsson, O. (2017). Önkéntesek a nonprofit szervezetek számára a jóléti szolgáltatásokban Izlandon: A Diminishing Resource? *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 28, 204-222.

Strategi (2014). *Strategi for informasjonssikkerhet for politiet 2014-2018*. Politidirektoratets publikasjoner.

Stryjan, Y. (2006). Svédország: szociális vállalkozások az egyetemes jóléti állam modelljében. In M. Nyssens (szerk.): *Szociális vállalkozás - a piac, a közpolitika és a civil társadalom kereszteződésében*. London: Routledge, 206-221.

Svensson, L. (2016). A vidéki fiatalok helyzetbe hozása a Facebook segítségével: egy helyi svéd esettanulmány tanulságai. *Community Development Journal* Vol. 51, No 3, 436-451.

A Norvég Üzleti és Ipari Biztonsági Tanács (2016). *Norvég számítógépes bűnözés és adatbetörés felmérés 2016*.

Van Hulle, C., & Dewaelheyns, N. (2014). Miért nyújtanak információt a magán nonprofit szervezetek az interneten? *Social Enterprise Journal*, április 29., 10(1) kötet, 69-86.

Vilhelmson, B., Thulin, E. & Elldér, E. (2017). Honnan származik az interneten töltött idő? Az információs és kommunikációs technológiák használatának befolyásának nyomon követése a mindennapi tevékenységekre. *Információ, kommunikáció és társadalom*, 20:2, 250-263.

Vilhelmsson A., Svensson, T., Meeuwisse, A. & Carlsten, A. (2011). Mit tanulhatunk az antidepresszáns gyógyszerekkel kapcsolatos pszichiátriai mellékhatásokról szóló fogyasztói jelentésekből? Tapasztalatok egy fogyasztói szövetségnek tett jelentésekből. *BMC Clinical Pharmacology*, 11:16. [Online] Elérhető: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3215951/>.

WEF (2016). *Digitális média és társadalom. Implikációk egy hiperkapcsolatos korszakban*. A Világgazdasági Fórum Shaping the Future Implications of Digital Media for Society projektjelentése. Készült a Willis Towers Watsonnal együttműködésben. Január. [Online] Elérhető: http://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_DigitalMediaAndSociety_Report2016.pdf.

Whitehead, L. (1997). Bowling Bronxban: A civil társadalom és a politikai társadalom közötti civilizálatlan válaszfalak. In R. Fine & S. Rai (szerk.) *Civil társadalom: Democratic Perspectives*. London: Frank Cass, 94-114.

Willets, P. (1997). Transznacionális szereplők és nemzetközi szervezetek a globális politikában. In J. Baylis, & S. Smith (szerk.), *A világpolitika globalizációja. Bevezetés a nemzetközi kapcsolatokba*, Oxford: Oxford University Press, 287-310.

Tervezet
1.4.2019

Yeomans, M. (2012). Social media #fail: hogyan hagyta a Greenpeace a Shell-t megúszni a sarkvidéki fúrásokat. *The Guardian* Aug. 3. [Online] Elérhető:
<https://www.theguardian.com/sustainable-business/social-media-fail-greenpeace-shell-arctic>.

Zelwietro, J. (1998). A környezetvédelmi szervezetek politizálása az interneten keresztül. *Az információs társadalom*, 14:1, 45-56.